

Izbris izbrisa

Molk ni zlato

Pogost je izgovor, da za izbris in izbrisane v času, ko so se krivice dogajale, nihče ni vedel. Najodgovornejši za takšno ravnanje se pogosto branijo z argumentom, da naj bi šlo za posledico urejanja državljskih registrov in da je ime izbrisani zgolj »proizvod politične kampanje«, kot so decembra 2006 zapisali v svojem sporočilu za javnost na Ministrstvu za notranje zadeve.¹ Vendar so bili na to, kar se je dogajalo izbrisanim posameznikom in posameznicam, politiki pravočasno opozorjeni, a niso storili ničesar. Nasprotno, s podporo upravnim postopkom, ki so bili še najbolj podobni inkvizicijskim, so neposredno odgovorni za usodo izbrisanih in umazano podobo Slovenije v svetu.

¹ »Ime izbrisani je proizvod politične kampanje«, Delo, Barbara Hočevar, 8. 12. 2006.

V začetku devetdesetih, tedaj še kot novinar Mladine, sem se pogosto ukvarjal z različnimi kršitvami človekovih pravic v Sloveniji (odvzemi državljanstev in pokojnin, izgoni oficirjev JLA, ki so imeli družine v Sloveniji, in njihovo diskriminacijo pri privatizaciji stanovanj, poskusi deportacij bosanskih beguncev ipd.). V tem prispevku želim spomniti, kaj se je dogajalo pred izbrisom in po njem ter kako je postal javno znan v prvi polovici devetdesetih. Pogosto se tudi pozablja, da je izbris nastal v vzdušju, ki je bilo nenaklonjeno in sovražno do priseljencev iz nekdanje Jugoslavije.

Prve sume o izbrisu je povzročilo Ministrstvo za notranje zadeve z izjavo, da je državljanov Slovenije po osamosvojitvi precej manj kot prebivalcev s stalnim prebivališčem, ki so imeli volilno pravico leta 1991. Leta 1991 je bilo tako v Sloveniji 1.962.606 prebivalcev s stalnim prebivališčem, leto pozneje pa samo še 1.947.452 državljanov in 48.431 tujcev, skupaj torej 1.995.883 prebivalcev. Novi tujci (48.431) so »nastali« predvsem zaradi izbrisa iz registra stalnega prebivalstva. Vendar pa se izbrisani dolga leta niso zdeli tema, vredna medijske pozornosti večine slovenskega tiska. Primeri, ko so uradniki pred očmi zgroženih prebivalcev uničevali njihove osebne dokumente, so bili do potankosti opisani pred inauguracijo prvega slovenskega ombudsmana Iva Bizjaka, pred ustanovitvijo Helsinškega monitorja in še preden so očitne nezakonitosti opazila slovenska

² Glasno ji je nasprotoval le minister za okolje in prostor Miha Jazbinšek.

³ Igor Mekina, »Izgnani, deložirani, izbrisani«, Mladina, 22. 11. 1994.

sodišča, vendar zgolj v Mladini. Prvi primeri izbrisov in zavrnitev vstopa v državo so bili opisani leta 1992, leta 1994 pa je postalo jasno, da gre za posebno kategorijo, torej za izbrisane.

Že decembra 1992 je tedanji obrambni minister Janez Janša ostro kritiziral Mladino, češ da s serijo člankov zagovarja nekdanje agresorje in »napada tiste, ki so dejansko profesionalno in v skladu z odločitvami pristojnih organov ustvarili slovensko vojaško moč«. Med vojno v drugih delih nekdanje Jugoslavije se je v Sloveniji širila atmosfera strahu in občutek vsesplošnega zatiranja priseljencev iz drugih republik nekdanje SFRJ. Dokaz za to so bili številni postopki, ki so bili v nasprotju z načeli pravne države in so še najbolj spominjali na obračune z »notranjimi sovražniki« v prejšnjem sistemu. Sem spadajo postopki neutemeljenih izgonov, odvzema ali zavrnitev prošenj za državljanstvo, pokojnin in drugih pravic. Posebna kategorija so bile družine vojaških oseb, ki so bile zelo prizadete zaradi načina privatizacije vojaških stanovanj, ki je na obrambnem ministrstvu pod vodstvom ministra Janeza Janše v tem času potekalo diskriminatorno, torej v nasprotju z zakonom.²

Leta 1994 pa se je v Mladini že pojavil termin izbrisani in opisi njihovih razmer:

»Odgovor na vprašanje, ali se v Sloveniji človekove pravice kršijo zgolj v posameznih primerih ali pa 'sistematično', je za nekaj stotin tistih, ki jih je slovenska država v zadnjih treh letih izgnala, deložirala, jim odvzela pokojnine, državljanstva, stanovanja, zdravstveno in socialno zavarovanje ali jih preprosto 'izbrisala' iz registra stalnih prebivalcev, zgolj akademsko čenčanje. Njihove zgodbe, zapisane v kupih sivih dosjejev, ki se že tri leta prekladajo po prašnih predalih od Sveta za varstvo človekovih pravic in raznih parlamentarnih komisij do zdolgočasenih uradnikov Voxa, predsednika republike in vlade vse do HKS in Helsinškega monitorja ter državnega ombudsmana, očitno ne zanimajo nikogar.«³

Več let pozneje so sodbe Ustavnega sodišča potrdile veljavnost zgornje ugotovitve in razkrile dejstvo ne le o stotinah, temveč o več tisoč izbrisanih. Poudariti želimo, da so se vsaj do druge polovice devetdesetih množične kršitve človekovih pravic v Sloveniji dogajale brez glasnejših protestov slovenske javnosti (izjema so bili le nekateri pravniki in redki mediji). Redka izjema je bil Robert Botteri v vlogi odgovornega urednika Mladine. Veliko poguma in načelne drže je pokazal s tem, ko je omogočal, da novinarji sploh raziskujemo takšne teme. To ni bilo niti preprosto niti samo po sebi umevno. Čeprav je bila Mladina vedno liberalen časopis, smo se tisti, ki smo pisali o izbrisanih in izgnanih, na redakcijskih sestankih neredko srečevali z vprašanji »zakaj pa je o tem sploh treba pisati?«, »pa saj to so kljub vsemu agresorji« in »ali misliš, da nam to dviga naklado?«. Na uredništvo pa so zaradi člankov z omenjeno vsebino redno prihajala grozilna pisma.

Zgodbe o izbrisanih seveda niso bile objavljene zato, da bi »škodili slovenski demokraciji«, kot so nam pogosto očitali, pač pa preprosto zato, ker smo imeli nekateri občutek, da je to naša dolžnost, morda še prav posebno dolžnost novinarjev Mladine, časopisa, ki je s članki o »napadih na JLA« veljal za udarno pest, ki je prva načela nekdanjo armado. Prepričani smo bili, da moramo nadaljevati raziskovanje ter se postaviti za človekove pravice vseh – tudi za človekove pravice oficirjev JLA. Človekove pravice so univerzalne in zato njihova obramba ne more poznati nikakršnih meja; prav razčiščevanje teh vprašanj je nujen pogoj za vzpostavitev Slovenije ne zgolj kot suverene države, pač pa tudi kot države, v kateri veljajo načela pravne države. Namesto pohval so sledile kritike, grožnje in kazenske ovadbe. Od kolegov iz drugih, večjih medijskih hiš pa smo

slišali opozorila, da se tako ne dela novinarska kariera. Bili smo priča pomanjkanju kakršnekoli širše, tudi novinarske solidarnosti oziroma podpore pri raziskovanju teh neprijetnih tem.

Ksenofobija varuhov človekovih pravic

Izbrisa morda ne bi bilo, če bi bili – ne zgolj državni organi –, pač pa tudi nadzorniki v civilni sferi bolj pozorni na kršitve pravic. Osamosvojitvena evforija je omrtvičila številna civilnodružbena združenja in nevladne organizacije, ki naj bi bili kritični do kršitev človekovih pravic. Na primer, nacionalne podružnice Amnesty International v tem času niso želele komentirati dogajanja na področju človekovih pravic v posameznih članicah. To je bil tudi čas, ko Slovenija še ni imela institucije varuha človekovih pravic. Zaradi neaktivnosti na področju nadzora nad spoštovanjem človekovih pravic pa je bil iz Mednarodne helsinške federacije (IHF) kmalu po osamosvojitvi in ustanovitvi izključen prvi slovenski helsinški odbor. Vodil ga je Stane Stanič, nekdanji novinar, minister za informiranje v Peterletovi vladi in lastnik podjetja *Apros & Aprost*, agencije za promocijo Slovenije.⁴

Na nezakonite izbrise iz registrov prebivalstva je v tem času prva opozorila predvsem beograjska pravničnica slovenskega rodu Tanja Petovar, ki je v Sloveniji ustanovila organizacijo *Civic Link*. Petovarjeva je imela za sabo že bogato zgodovino bojev za človekove pravice v nekdanji Jugoslaviji.⁵ V Sloveniji je kmalu postala tarča zelo nizkotnih komentarjev, objavljenih v Delu, h katerim je pripomogel Stane Stanič.

Takratni slovenski helsinški komite Staneta Staniča namreč ni imel niti enega dosjeja domnevnih kršitev človekovih pravic. To seveda ni bilo nenavadno, saj je predsednik rad priznal, da je vsak dosje, v katerem so se posamezniki pritoževali zaradi ravnanja državnih organov, »takoj predal Ministrstvu za notranje zadeve ali drugim podobnim inštitucijam«. Komite za človekove pravice je tako deloval kot poštni predal za policijsko ministrstvo. Poleg tega se ni nikoli javno opredelil o kakšni zadevi.

Mednarodna helsinška federacija (IHF) je v svojem letnem poročilu za leto 1993/1994 kritizirala slovensko zakonodajo na področju državljanstva. Toda slovenski komite o tem ni zavzel nikakršnega javnega stališča. Komite prav tako ni zavzel nikakršnega javnega stališča ob grobem napadu na svojega člana Rudija Rizmana, ki je zaradi tega protestno izstopil iz organizacije.

Ni se bilo mogoče izogniti vtisu, da sta bili najpomembnejši aktivnosti slovenskega helsinškega komiteja neopazno ukvajanje s kršitvami človekovih pravic in javni poskusi diskvalifikacije domnevne »konkurence«. Stane Stanič je tako na primer opozarjal, da bi se za ustanovitvijo *Civic Linka* v Ljubljani lahko skrivali »politični interesi za obnovo jugoslovanskega prostora in ekonomski interesi norveških multinacionalk«. Še več, za to organizacijo naj bi se menda skrivala norveška vlada, vsi skupaj pa naj bi si celo »protipravno lastili sredstva«, ki naj bi pripadala slovenskemu helsinškemu komiteju. Še hujše so bile obtožbe, ki jih je Stanič v svojih pismih izrekel na račun direktorice *Civic Linka* Tanje Petovar. Predsednico norveške vlade je na primer opozoril, da ima Tanja Petovar »jugoslovansko državljanstvo« in zato potni list, ki je na ozemlju Slovenije menda neveljaven, da je »tujka« ter da prihaja »iz Beograda, kjer so se začele vse agresije«. Pismo

⁴ Igor Mekina, »Razhajanja med varuhic«, Mladina, 18. 10. 1994.

⁵ Tanja Petovar je leta 1987 skupaj z Dragom Demšarjem in Vladimirjem Šeksom ustanovila jugoslovanski helsinški komite in bila kot njegova predsednica sprejeta v IHF. Leta dolgo je delala za številne, predvsem norveške človekoljubne organizacije, sodelovala v odborih OZN, dobila nagrado Bruno Kreisky, švedsko nagrado Edita & Ira Moris, švedski kralj pa jo je odlikoval s »Polarno zvezdo«, najvišjim švedskim civilnim odlikovanjem za tujce. Pomagala je tudi Sloveniji, da je bil z njeno pomočjo slovenski helsinški komite za človekove pravice sprejet v mednarodno federacijo takoj, ne pa šele po dveletnem pripravljalnem čakanju (tako kot na primer hrvaški komite, ki ga je vodil Ivan Zvonimir Čičak).

⁶ Igor Mekina, »Razhajanja med varuhi«, Mladina, 18. 10. 1994.

⁷ Igor Mekina, Svetlana Vasović »Hotel Bristol«, Mladina, 28. 7. 1992.

⁸ Igor Mekina, Svetlana Vasović, intervju, Mladina, 28. 7. 1992.

s takšno vsebino so v Mednarodni helsinški federaciji označili kot »škandal« in »razpihovanje mednacionalnega sovraštva« ter kot nedopusten »poskus stigmatizacije organizacije in priznane aktivistke IHF«. Leta 1994 je bil slovenski Helsinški komite izključen iz Mednarodne helsinške federacije.⁶

Ko je bilo jeseni leta 1994 razkrito, kako slabo dela slovenski Helsinški komite, je njen naslednik postal bolj dejaven Helsinški monitor, ki ga je vodila Neva Miklavčič Predan. V Mladini je 15. novembra leta 1994 opozorila, da v njeni organizaciji »kot najbolj grobe kršitve« ocenjujejo »postopke izbrisa iz registra stalnih prebivalcev oseb, ki niso slovenskega rodu«.

Sistematično onemogočanje pravice do pritožbe

Že julija leta 1992 so bile v Mladini, v reportažah iz beograjskega hotela Bristol, opisane zgodbe o izgnanih stalnih prebivalcih Slovenije, ki niso mogli več v državo. Živko Mazić iz Beograda, znan kot tožilec proti »četverici«, je bil ob lastni izkušnji izгона ogorčen:

»Normalen človek vse to skorajda težko razume. Takšni postopki so bili znani samo v militarističnih državah, v katerih je upravni organ v skladu z 'načelom diskrecije' imel pravico, da odloči, koga bo pustil in koga ne bo pustil v državo. V državah z normalnimi političnimi sistemi kaj takšnega ni mogoče. 'Diskrecijska pravica' je končno tudi negacija prava, zato se vse sodobne, predvsem evropske države poskušajo takšnim postopkom izogniti. V pravnih sistemih teh držav je tudi izgon tujca iz države zmerom v okviru pristojnosti sodišč, ne pa nekakšnih upravnih in celo policijskih organov, tako kot je to v primeru Slovenije. Težko je reči, ali je to sploh v skladu z najnovjšimi slovenskimi predpisi, gotovo pa to ni v skladu z mednarodnimi pravnimi akti«, je opozarjal Živko Mazić.⁷

Toda za mnoge v Sloveniji je bilo to, kar se je dogajalo Maziću, zgolj upravičeno maščevanje, saj je bil žrtev teh postopkov človek, ki je nastopal v vlogi tožilca na procesu JBTZ na vojaškem sodišču v Ljubljani.

Julija istega leta (1992) je bil v Mladini opisan tudi primer zavrnitve vstopa v državo slovenskemu generalu Ivanu Hočevarju in nekaterim drugim prebivalcem Slovenije. Ne zgolj stalno prebivališče – celo pravica do obiska družin, je bila v tem času za določeno kategorijo ljudi suspendirana. »Pravice do obiska lastne družine meni in mojim kolegom ne sme odvzeti nihče. To so stvari, ki spadajo med temeljne državljanske in še več, med temeljne človekove pravice. Tako dolgo, dokler Slovenija krši te pravice, ne more biti pravna država«, je v Mladini opozarjal upokojeni general Milan Aksentijević.⁸

22. novembra 1994 je bila v Mladini objavljena naslovna tema o kršitvah človekovih pravic v Sloveniji. V članku z naslovom »Izgnani, deložirani, izbrisani« smo veliko pozornosti namenili prav izbrisanim kot posebnemu področju kršitev pravic:

»O izgonih smo že večkrat obširneje poročali, izbrise iz registra stalnih prebivalcev pa je treba še posebej omeniti. Jozo D. je tako na primer z novim zakonom o državljanstvu, čeprav na Hrvaškem nima več nikogar in se je že pred dvajsetimi leti skupaj z imetjem preselil v Slovenijo, postal tujec. Danes ga upravni organi po potrdilo o nekaznovanju, s katerim si želi urediti začasno prebivališče, pošiljajo v do tal požgano

Modričo. Osebno izkaznico so mu na njegovo presenečenje odvzeli, iz registra stalnega prebivalstva pa so ga izbrisali brez njegove vednosti in možnosti pritožbe.«⁹

Na nelegalnost izbrisa je takrat opozarjal tudi sekretar Bavconovega sveta Jernej Rovšek, ki se je ukvarjal z znanim primerom Boška K.¹⁰ Rovšek je v Mladini opozoril, da je »bistvena pomanjkljivost pri črtanju stalnega prebivališča v tem, da upravni organi ne izvajajo postopka v skladu z zakonom, ki določa, da ima stranka pravico do pritožbe, in s tem kršijo pravico do pritožbe kot eno temeljnih človekovih pravic«. Rovšek je tedaj ocenil, da je v Sloveniji najbolj sporno »upravno sojenje«, ker ni zagotovljene kontradiktornosti, torej pravice, da se prizadeti zagovarja pred upravnim organom: »Tako bi lahko zaradi pogojno rečeno 'nepoštenega sojenja' propadli vsi naši upravni postopki. Poznam primer razzsodb evropskega sodišča, kjer se je v neki civilni zadevi stranka pritožila, češ da v upravnem postopku ni mogla osebno predstaviti svojega pogleda in nastopiti pred sodiščem. Sodišče je to označilo kot kršitev šestega člena evropske konvencije o človekovih pravicah.«¹¹

Izbrisanim je bil njihov status odvzet ne samo brez možnosti pritožbe, temveč celo ne da bi jih o tem, kaj se je zgodilo z njihovim statusom, sploh obvestili, kot dokazujeta tudi v Mladininem članku navedena primera Joza D. in Boška K. (zadnji je opisan tudi v opombi 10). Pri tem pa kršitev pravice do pritožbe sploh ni tako nepomembna zadeva – zagrožena kazen za to kršitev je tudi do enega leta zapora. Ni nam znano, da bi kdo od tistih, ki so množično kršili to pravico izbrisanim, končal v zaporu.

Danes so izbrisani obtoženi, da si niso uredili statusa, vendar si ga mnogi preprosto niso mogli urediti, saj so jih policisti izganjali. Vsak stik z uradnimi organi je lahko pomenil vozovnico v eno smer – iz države. Momirja Kandića so na primer izgnali, čeprav je vojno preživel v zaklonišču s svojo družino. Šefketa Suljevića so brutalno preteпали in večkrat izgnali, čeprav je že prvi dan vojne prestopil v slovensko Teritorialno obrambo. General Drago Ožbolt je bil »kaznovan« z odvzemom zdravstvenega varstva in pokojnine, generalu Hočevarju pa so delavci Ministrstva za obrambo nezakonito vdrli v stanovanje (kar je javno obsodil tudi sodnik in profesor Boštjan M. Zupančič).

Politika in javni interes namesto prava

Od Momirja Kandića in Šefketa Suljevića, ki sta bila iz Slovenije nezakonito izgnana, so pripadniki slovenske vojaške obveščevalne službe zahtevali kompromitirajoča gradiva o Janezu Drnovšku in Milanu Kućanu v zameno za njuno vrnitev v Slovenijo. Ta primer je bil opisan v

⁹ Igor Mekina, »Kršitve človekovih pravic«, Mladina, 15. 11. 1992.

¹⁰ Boško K. je kot sanitetni častnik prišel v Slovenijo leta 1949 in se upokojil decembra leta 1989. V začetku leta 1990 je zaradi družinske tragedije, ko je njegova sestra naredila samomor, zapustil Slovenijo, da bi skrbel za hudo bolnega svaka. Začasno odsotnost je januarja leta 1990 marljivo prijavil na Sekretariatu za ljudsko obrambo in jo podaljšal do konca leta 1992, ker se brez potnega lista in zaradi vojne ni mogel vrniti v Slovenijo. Na slovenski meji so ga julija leta 1992 zavrnil, njegovo ženo pa je policija istega dne kot pravnega zastopnika zasliševala o njegovi odsotnosti iz Slovenije. Rezultat je bila zavrnitev prošnje za podelitev državljanstva, češ da »Boško K. dejansko ne živi v Sloveniji«. Sodišča so sklep potrdila, Boško K. pa si je nato poskusil pridobiti osebno izkaznico za tujca. Čeprav so bili vsi člani njegove družine slovenski državljani in je izpolnjeval preostale pogoje, je Ministrstvo za notranje zadeve »zaradi prekinitve bivanja« njegovo prošnjo zavrnilo. Po navodilu slovenske policije si je poskusil celo pridobiti potni list ZRJ, vendar so mu na jugoslovanskem konzulatu zato, ker je v Srbiji nazadnje živel leta 1949, izdajo potnega lista dvakrat zavrnil. Medtem ga je ljubljanski Mestni sekretariat za notranje zadeve črtal iz evidence stalnih prebivalcev Slovenije. Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje mu je zaradi tega (ker je bil pogoj za pokojnino stalno prebivališče) ustavil izplačevanje pokojnine, hkrati pa je Boško K. izgubil še zdravstveno in socialno zavarovanje. Potem ko se na njegove prošnje ni odzvala niti slovenska vlada, je v globoki depresiji storil samomor.

¹¹ Igor Mekina, »Kršitve človekovih pravic«, Mladina, 15. 11. 1992.

¹² Igor Mekina, »Krivda in greh«, Mladina, 4. 8. 1992.

¹³ Maja Megla, Igor Mekina, Svetlana Vasovič, »Pristna zveza«, Mladina, 29. 9. 1992.

Mladini. Proti avtorjem tega razkritja je tožilstvo uvedlo neuspešno preiskavo. Zaradi ocene, da je zaradi nezakonite privatizacije stanovanj v škodo prebivalcev iz drugih republik nekdanje Jugoslavije »Slovenija znova postala prostor nenavadne reprize nepravnih, skorajda revolucionarnih obračunov z notranjim

sovražnikom«, pa je na zahtevo Janeza Janše javno pravobranilstvo sprožilo kazenski postopek proti Mladini oziroma meni kot avtorju prispevka. In spor izgubilo.

Manjši del izbrisanih je skupina nekdanjih oficirjev JLA (okoli 2,5 odstotka izbrisanih). Čeprav gre za manjšino izbrisanih, menim, da zbrisa ni mogoče razumeti brez povezave s to skupino. Država je izbrisane osebe, nekdanje pripadnike JLA, vsaj dokler je do leta 1994 trajala akcija »Oficir«, dosledno izganjala iz države na podlagi povsem pavšalnih ocen. Na podlagi enako pavšalnih ocen mnogi niso dobili pokojnine oziroma so jo izgubili. Pozneje so jo nekateri dobili, drugi pa ne, čeprav vsi izpolnjujejo enake pogoje. In to kljub temu, da tem oficirjem ni bilo mogoče dokazati ničesar, kar bi opravičevalo tako drastične ukrepe. Slovenski tožilci so proti štirim pripadnikom nekdanje JLA začeli dolgotrajno sojenje zaradi domnevnega kršenja pravil, ki veljajo ob spopadih, vendar niso mogli ničesar dokazati. Na primer, januarja leta 1992 je takratni predsednik vlade Lojze Peterle podpisal »Odlok o izplačevanju akontacij vojaških pokojnin«, ki je pripadnikom nekdanje JLA nezakonito odvzemal pokojnine, če so sodelovali v »agresiji«. Pojem »agresija« pa je bil v domačo zakonodajo na nesmiseln način prenesen iz mednarodnega prava in je bil tako raztegljiv, da je omogočal vrsto krivičnih odvzemov socialnih pravic. Sodna veja oblasti je te nezakonitosti vztrajno podpirala: slovensko Ustavno sodišče je leta 1992 omenjeni odlok razglasilo za skladen z Ustavo. Bavconov Odbor za varstvo človekovih pravic je Ministrstvo za obrambo istega leta opozoril, da so njihova negativna mnenja ob izplačilu pokojnin velikokrat »zelo pomanjkljivo obrazložena in prosilcem zavračajo pravico do akontacije na podlagi splošnih ocen«.

Ko je bila julija 1992 v Mladini objavljena reportaža iz beograjskega hotela Bristol o nemogočih razmerah ločenih družin, je takratni podsekretar za upravno-pravne zadeve Slavko Debelak za Delo izjavil, da ima policija sedaj »sorazmerno dober seznam vseh oseb, še zlasti tistih, ki so odšli z armado iz Slovenije ali na območja drugih držav in tem preprosto ne dovolimo več vstopiti v Slovenijo, čeprav imajo tu družine in stanovanja«. Avgusta istega leta je Slavko Debelak zatrdil, da se »oni« (oficirji) »lani niso odzvali pozivu slovenskega predsedstva po prestopu v oborožene sile RS« in da se je zato »zdaj situacija za njih diametralno spremenila«.

»Za nas so to osebe, ki zdaj živijo v tuji državi, delajo v tujem organu, ki je do nas bil in je še sovražen [...]. Takšnim ljudem Slovenija ne želi dopustiti vstopa na svoje ozemlje, pa čeprav imajo v Sloveniji svoje družine in poskušajo zaradi tega na vsak način priti v Slovenijo, ob tem pa si upajo slovenske postopke očrtni celo pri različnih mednarodnih organizacijah, ki skrbijo za človekove pravice [...]. To jim ne bo uspelo«, je zatrdil isti predstavnik Ministrstva za notranje zadeve. In dodal, da teh ljudi Slovenija ne more »sprejeti kot perspektivne državljane«. Ob tem je namerno spregledal dejstvo, da večina izgnanih sploh ni želela slovenskega državljanstva, temveč le ohranitev svojih pravic, vključno s pravico do bivanja.¹²

Na takšne ocene z vrha Ministrstva za notranje zadeve se je odzval dr. Ljubo Bavcon, ki je dejal, da je »splošna in neindividualizirana prepoved vstopa v Slovenijo, kar celi skupini ljudi, ki so bili še do nedavnega državljani SFRJ in ki jih na Slovenijo vežejo najrazličnejše vezi [...] zagotovo v nasprotju z načelom, da so človekove pravice individualne«. ¹³ Ljubo Bavcon je na prve kršitve človekovih pravic v novi državi začel opozarjati že pred osamosvojitvijo in nato med desetdnevno vojno, zato je bil tarča hudih kritik tedanjega obrambnega ministra Janeza Janše.

¹⁴ Maja Megla, Igor Mekina, Mladina, »Rod in red«, 29. 9. 1992.

¹⁵ Maja Megla, Igor Mekina, Mladina, »Rod in red«, 29. 9. 1992.

Da te odločitve niso temeljile na pravu, pač pa na »javnem mnenju«, je priznal tudi Slavko Debelak. Glede izgonov iz države, ki so bili posledica izbrisa, je dejal:

»Ministrstvo za notranje zadeve je postavljeno pred dilemo: ali upoštevati izključno pravo, pravo pa je relativno in odraz časa, ali upoštevati tudi neke vrste javni interes. Mi se odločamo po zakonu o splošnem upravnem postopku, kjer je izrecno rečeno, da naša odločitev ne sme biti v nasprotju z javnim interesom. Vi veste, kakšno je mnenje javnosti. Čez čas vam bom pokazal pisma, ki jih dobivamo. Ljudje dobesedno ovajajo, kdo je prišel. Zato smo v dilemi. Če se držimo izključno prava, ki je prilagojeno razmeram, ki so nastale po agresiji, bomo trčili v javni interes, kar bi naredilo več škode, kot če bi se striktno držali nekaterih stvari.«¹⁴

Povedano drugače: MNZ se je pri odločanju o zavrnitvah vstopa v državo – in očitno tudi glede izbrisanih nasploh – odločalo v skladu z »zahtevami ljudi«. Presojali so, tako kot nekoč njihovi predhodniki v totalitarnem sistemu tretjega rajha, »po zdravem narodnem občutku«, se ravnali po željah tistih, ki so »ovajali«, in se priklanjali pogromaškemu, ksenofobičnemu vzdušju, ki je bilo ustvarjeno ob razpadu prejšnje države. Namesto prava so na MNZ prevladali populistični kriteriji.

Na konkretno novinarsko vprašanje, zakaj sploh govoriti o javnem mnenju in politiki, »saj gre tu vendar za pravni sistem, ki se ga moramo držati vsi«, je Slavko Debelak odgovoril: »Pravni sistem je vedno proizvod politik [...]. Ravno zaradi stvari, ki sedaj niso najbolj rešene, smo mi morali vzeti razlago prava, ki je odraz okoliščin, v katerih se je Slovenija znašla«. Na koncu intervjuja si je takratni državni podsekretar še sam zastavil vprašanje o tem, ali imamo sedaj manj ali več državljanov. Na oceno, da »več«, je Slavko Debelak zmagoslavno odgovoril, da to ne drži:

»Ne. Manj. Prej je imelo prijavljeno bivališče več kot dva milijona ljudi. Sedaj imamo manj tistih, ki uživajo s strani države neke bonitete, in neprimerno več tujcev. Na plebiscitu je bilo volilnih upravičencev za 50.000 več, kot jih bo volilo lahko sedaj.«¹⁵

Debelak je torej kot uspeh navedel to, da je bilo od »državnih bonitet« odrezanih 50.000 ljudi s stalnim prebivališčem. Kaj to pomeni? To je preprosto povedano pomenilo, da je prav toliko ljudi v Sloveniji izgubilo ne samo prebivališče, pač pa čez noč tudi pokojnino, službo, socialno in zdravstveno zavarovanje ter veljavne dokumente, od osebne izkaznice do vozniškega dovoljenja. Vse te pravice so bile po oceni Slavka Debelaka – in očitno tudi njegovih nadrejenih z notranjim ministrom Igorjem Bavčarjem na čelu – le »bonitete«. Država je tako res privarčevala – toda tako, da je uničevala zdravje svojih prebivalcev, kradla njihove pokojnine, jih spravila na socialno dno in s tem mnoge tudi dejansko prisilila, da so se odselili. Ker pa so najbolj vztrajni preživeli in ostali v Sloveniji, je resnica prihajala na dan. In tako se je pokazalo, da je to Debelakovo »varčevanje« državo pravzaprav zelo veliko stalo – z zapravljenim ugledom in očrnjeno podobo Slovenije v mednarodni javnosti. Ceno te umazanije je seveda precej težje izračunati kot ceno državnega ropa zasluženih pokojnin in socialnih dodatkov, ki jih je država ukradla izbrisanim.

»Vaš mož ne živi več tukaj!«

V Mladini so bile zgodbe izbrisanih predstavljene že leta 1994.

Na primer zgodba Alenke K., ki je opisala, kako so 17. decembra leta 1992 ob hčerinem preverjanju dohodnine na ljubljanski občini želeli videti tudi osebno izkaznico njenega moža: »Delavka pri okencu je pogledala v računalnik, me prosila za moževo osebno izkaznico in jo, ko sem ji jo izročila, preluknjala in uničila. Nisem mogla verjeti svojim očem, ona pa mi je samo hladno dejala: 'Vaš mož ne prebiva več tukaj.' Začela sem jokati. Zakonov nisem poznala, vedela in čutila sem samo, da spadamo skupaj in da drugega doma nimamo.« Oseminšestdesetletnemu in že dvajset let upokojenemu vojaškemu pilotu M. K. s stalnim prebivališčem v Sloveniji je tako slovenska država zavrnila prošnjo za državljanstvo samo zato, ker je ob nepravem času prestopil (takrat še neobstoječo) slovensko mejo in maja leta 1991, tako kot vseh dvajset let prej, z ženo odšel v Bosno po krompir in drugo zelenjavo, ki jo je prideloval na kosu zemlje v domačem kraju. Ministrstvo za notranje zadeve je namreč ugotovilo, da omenjeni gospod kljub temu, da ima v Sloveniji družino, zaradi omenjenega obiska v Bosni (ki se je zaradi vojne in pomanjkanja dokumentov zavlekel za nekaj mesecev) »dejansko ne živi v Sloveniji«.

»Po prihodu iz Bosne smo avgusta šli na policijo in zahtevali zaslišanje,« je povedala Alenka K. »Rekli so nam, da je vse v redu in naj se ne sekiramo. Nato pa so možu odvzeli državljanstvo, pokojnino in zdravstveno zavarovanje. Štirje smo živeli od plače moje hčere, babice v ljubljanski porodnišnici«. Kako so njenega moža izbrisali iz registra stalnega prebivalstva, ne bo pozabila nikoli: »Čez nekaj dni sem se vrnila in jih prosila, naj mi povedo, kdaj in kako je moj mož izgubil stalno prebivališče. Uradnica je nekam telefonirala in mi izdala potrdilo, kjer je pisalo, da se je to zgodilo devetega septembra tistega leta.«¹⁶

Ker je M. K. izgubil stalno prebivališče, ki je pogoj za izplačevanje pokojnine (ki jo je do takrat redno dobival), je izgubil pokojnino. In ker je socialno in zdravstveno zavarovanje prav tako vezano na pokojnino, je izgubil tudi to. Ostal je tudi brez dokumentov, na prošnjo za podaljšanje vizuma pa mu pristojni organi niso odgovorili. »Ko smo urejali pooblastilo za odvetnika na sodišču, nam ga niso hoteli potrditi, ker mož ni imel veljavnih dokumentov. Nato se je neka gospa vendarle spomnila, kako lahko rešimo zadevo; predlagala nam je 'identifikacijo'. Nato sva ga s hčerjo na sodišču, kakor da bi imeli opravka z umrlim, identificirali. Danes si kljub temu še ne upa sam v mesto«, je za Mladino leta 1994 opisala izkušnjo z izbrisom Alenka K.

V primeru izbrisanih je šlo za dvojno diskriminacijo. Prvič za diskriminacijo glede na vse druge državljane, drugič pa za diskriminacijo glede na druge tujce, torej »prave tujce« iz držav zunaj območja nekdane Jugoslavije. Njim se namreč status po osamosvojitvi ni spremenil.

Izbris po metodah inkvizicije

Izbrisani so se znašli v »pravni praznini«. Ministrstvo za notranje zadeve se je pri upravnopravnih postopkih opiralo na javno mnenje in na politiko, zato se niso držali »nekaterih stvari«, kot zgoraj Slavko Debelak imenuje zakone.

Takšno ravnanje spominja na arbitrarnost kazenskih postopkov, ki so jih poznali v času inkvizicije. Do prvega velikega poslabšanja cerkvenega kazenskega postopka je tako na primer prišlo v času papeža Inocenca III., ki je zaostрил boj proti heretikom tako, da je v postopek uvedel bistveno

¹⁷ Kosta Čavoški (1989), O neprijatelju, Prosveta, Beograd, str. 37.

¹⁸ Igor Mekina, »Izgnani, deložirani, izbrisani«, Mladina, 22. 11. 1994.

novost. Dotlej je bilo mogoče nekoga obtožiti le s tožbo (*per accusationem*), dolžnost tožilca pa je bila, da na sodišču dokaže krivdo obtoženega. Inocenc III. pa je uvedel dve novosti: začetek kazenskega postopka *per denunciationem* in *per inquisitionem*. Za prvega je bila dovolj ovadba (*denunciatio*), kateri pa ni nujno sledilo dokazovanje krivde obtoženega. V drugem postopku je imel sodnik sam možnost, da sproži postopek na podlagi govoric (*publica fama, clamosa insinuatio*), ki so se širile o neki osebi. V obeh primerih je bil tožilec hkrati tudi sodnik, s čimer je kazenski postopek izgubil naravo kontradiktornega postopka, torej postopka, v katerem ima sodnik neodvisen in nepristranski položaj.¹⁷

Odločitev tistih prebivalcev Slovenije, ki niso zaprosili za slovensko državljanstvo, je bila tako na nek način izenačena z »agresijo« oziroma veleizdajo, kateri je sledila kazen, odvzem vseh pravic, brez možnosti pritožbe. Nekdanji častniki JLA, ki so večinoma zaprosili za državljanstvo, pa so bili, čeprav jim pred sodišči nikoli ni bila dokazana nobena kršitev vojnega prava, kaznovani z zavračanjem prošenj za državljanstvo. Tipičen je primer B. M. iz Bosne in Hercegovine, ki je bil upokojen leta 1990. Od Ministrstva za notranje zadeve je dobil odgovor na svojo prošnjo za sprejem v državljanstvo po 40. členu Zakona o državljanstvu, v katerem je pisalo, da je »skupaj s še nekaterimi osebami ter v sodelovanju z nadrejenimi v Beogradu načrtoval in pozneje tudi uresničil proces proti 'četverici'«. Ta odločba je bila povsem brez pravne podlage in je častnika JLA, ki se je upokojil že pred osamosvojitvijo Slovenije, »kaznovala« za opravljanje njegovega dela, ki pa je bilo v skladu z zakoni prejšnje države, ko nova država Slovenija sploh še ni obstajala. To seveda ne pomeni, da je bil proces proti četverici upravičen. Toda zakon o državljanstvu nima določil, ki bi omogočala takšno »lustracijo«, kot si jo je v tem primeru privoščil mag. Slavko Debelak, takratni podsekretar za upravnopravne zadeve, ki je podpisan na omenjeni negativni odločbi za državljanstvo.

Leta 1994 je prišlo do prve pravne zmage, ko je Vrhovno sodišče odločilo, da nikogar ni mogoče iz države izganjati na podlagi pavšalnih obsodb. Izgone iz države je kritiziral tudi odvetnik Dušan Jelušič, član Helsinškega monitorja, eden maloštevilnih odvetnikov, ki so v tem času zastopali najbolj očrnjeno in marginalizirano skupino ljudi: »Načelom pravne države in sodobnemu pojmovanju človekovih pravic se upira nekaj drugega, namreč to, da mora obtoženi na sodišču dokazovati svojo nedolžnost. To je tudi v nasprotju z načelom o domnevi nedolžnosti«, kajti namesto da bi »ministrstvo za obrambo kot tožnik dokazovalo svoje navedbe, mora prosilec za pokojnino dokazovati, da je nedolžen«. Jelušič je glede odločitve Ustavnega sodišča, ki je potrdilo odlok o neizplačevanju pokojnin, ocenil, da se »tudi Ustavno sodišče lahko zmoti«, ker je tudi »pravica do pokojnine pravica«, čeprav je Ustavno sodišče zatrdilo, da to ni pravica. Opozoril je tudi na na glavo obrnjeno logiko, ki se je začela uvajati v Sloveniji:

»Namesto da politiki čenčajo o tem, kakšen čist zrak bomo imeli in kakšne čiste vode bodo tekle, naj se raje posvetijo temu, da bomo država z dobrim imenom. Da bomo lahko povsod po svetu rekli, da so te stvari pri nas urejene, da smo državljani zadovoljni, da diskriminacije ni, da so manjšine zavarovane. Saj je dobro ime države končno tudi dobrina, dobrina ni samo denar.«¹⁸

Približno v tem času je postalo tudi znano, da seznam nezaželenih oseb (ki imajo družine v Sloveniji) zares obstaja ter da je bil sestavljen na zelo nenavaden način. Najprej je bil aprila leta 1995 objavljen seznam s 778, nato s 655, leta 1994 pa z 235 imeni. Ko je parlamentarni odbor za obrambo uradno zahteval predložitev tega seznama od MNZ, je ministrstvo zahtevo zavrnilo. Po besedah takratnega ministra »zaradi operativnih interesov«. MNZ je torej seznam tistih, ki jim je prepovedalo vstop v Slovenijo, skrivalo celo pred parlamentarnimi odbori. Poročilo ministrstva

za obrambo iz tistega časa je navedlo, da »je bilo večje število omejitev dokumentirano le z izjavami državljanov, ki pa jih sodišča niso upoštevala kot relevantna«. V resnici je šlo le za pavšalno navajanje ministrstva, da razpolaga z obremenilnimi izjavami prič, a brez navedbe njihovih imen, kakor tudi njihovih izjav. V istem poročilu ministrovstva za obrambo je bilo tudi zapisano:

»Ministrstvu za obrambo in za notranje zadeve nimata podatkov, da bi nekdanji pripadniki JLA, ki bivajo pri nas bodisi kot tujci bodisi kot državljani Slovenije, ogrozili varnost in obrambo države, kar potrjujejo tudi vse dosedanje vojaško-politične in varnostne presoje.«

Leta 1997 se je zgodil preobrat, ko je minister za notranje zadeve Mirko Bandelj glede »tajnega seznama nezaželenih«, na podlagi katerega so zavračali ljudi na slovenskih mejah, dejal, da je bila ta prepoved v pretežni meri »predvsem politične narave, nima opore v predpisih in je z vidika pravne države in varovanja človekovih pravic nevzdržna«. Čeprav je minister že leta 1997 javno priznal popolno nezakonitost tega seznama, to na delo ministrstva za notranje zadeve v naslednjih letih ni prav dosti vplivalo. Tako je na primer državna podsekretarka istega ministrstva še leta 2003 v uradnem dopisu sodišču zatrjevala, da je bilo njihovo ravnanje preprečevanja bivanja določenih posameznikov v Sloveniji »popolnoma zakonito«.

Ksenofobni veter, ki je preglasil opozorila

Številni ugledni pravniki so ob izbrisu še dolga leta ostali tiho. Objavljene zgodbe še precej časa niso imele skoraj nikakršnih učinkov. Postopki, ob katerih je bilo tudi popolnim pravnim laikom jasno, da ne morejo biti zakoniti, so se še kar naprej dogajali, ne da bi država sprožila kakršno koli preiskavo. V državi, v kateri so za vsako figo in pasjo procesijo sestavili preiskovalno komisijo, se za resne kršitve človekovih pravic nihče ni zmenil. Prav ta skoraj popolni slovenski molk, v katerem so bili v kršitvah združeni pravniki in razumniki, novinarji in književniki, politiki in poklicni borci za človekove pravice – je ena najbolj mračnih plati vse te žalostne zgodbe.

Vrnitev Matevža Krivica –, ki je sicer s svojimi ločenimi mnenji tudi med svojim mandatom na Ustavnem sodišču vztrajal pri svojih načelnih stališčih –, iz najvišje veje oblasti med navadne državljanke, je reševanju množičnih kršitev človekovih pravic v Sloveniji dala nov zagon. Sprejetje skopega Zakona o urejanju statusa državljanov drugih republik nekdanje Jugoslavije (ZUSDDD) ni preprečilo ustanovitve Društva izbrisanih prebivalcev Slovenije, katerega člani so s pomočjo Matevža Krivica zahtevali popravo svojih krivic. Krivic je večkrat opozoril, da Ministrstvo za notranje zadeve še vedno zanika, da je bil izbris, ki je »pravna sramota in civilizacijski škandal«, povsem nezakonit, čeprav je to povsem jasno zapisano v odločbi Ustavnega sodišča.

V tem trenutku ne vemo, kako bi s pomočjo kazenske zakonodaje natančneje opredelili izbris, ki je množična kršitev človekovih pravic. V mednarodnem pravu se najhujše množične kršitve človekovih pravic na podlagi barve kože, jezika, vere, nacionalne oziroma etnične pripadnosti ipd. imenujejo etnično čiščenje:

»Čiščenje populacije pokriva široko področje fenomenov, od genocida na eni strani do prikritih pritiskov v smeri emigracije na drugi. Med temi ekstremi so izgoni in transferji množic ljudi [...]. Toda – ali niso tudi bolj mile oblike odstranitve dela prebivalstva,

v obliki pritiskov, ki določeni kategoriji ljudi tako zagrenijo življenje, da se odločijo za odhod iz države, prav tako neka vrsta čiščenja»,

Foto: Dare Čekeliš

Gladovna stavka izbranih na sedežu Evropske komisije v Ljubljani, 22. 2. 2005

se sprašuje Andrew Bell-Fialkoff, avtor ene boljših raziskav zgodovine etničnega čiščenja.¹⁹ Neke vrste čiščenje, in sicer administrativno etnično čiščenje, je izbris zagotovo bil. Izvedli so ga na podlagi internih navodil takratnega ministra za notranje zadeve Igorja Bavčarja in v času vlade Lojzeta Peterleta. Dva objavljena dokumenta s podpisom Igorja Bavčarja in Slavka Debelaka sta tudi razkrila, od kod je ta »ksenofobni veter«, kot ga je nekoč pozneje imenoval Ljubo Bavcon, pihal. Tedanji minister Igor Bavčar je namreč junija leta 1992 Drnovškovi vladi predlagal, da je treba v primeru izbranih pravice kar »odmisliti«. Dokument s podpisom takratnega podsekretarja Slavka Debelaka pa je razkril, da so policisti izbrisane deportirali iz države brez kakršnihkoli pisnih odločb in brez zakonske podlage. Ministri za notranje zadeve so se menjavali (Andrej Šter, Ivo Bizjak, Mirko Bandelj, Borut Šuklje, Peter Jambreč in Rado Bohinc), politika izbrisa pa je ostajala ista. Ista sta ostala tudi predsednik vlade Janez Drnovšek (razen kratkega obdobja vladanja Andreja Bajuka) in predsednik države Milan Kučan. Vendar pa odgovornosti za izbris ni mogoče omejiti le na lik in delo posameznih politikov. V skladu s pravili mednarodnega prava so za množične kršitve človekovih pravic odgovorni tudi podrejeni, »če so zanje izvedeli in jih niso preprečili, ko bi jih morali preprečiti«.

²⁰ Igor Mekina, »Izgnani, deložirani, izbrisani«, Mladina, 22. 11. 1994.

²¹ Igor Mekina, Svetlana Vasović, »Zmagovalci in poraženci«, Mladina, 8. 9. 1992.

V Sloveniji je Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin že leta 1994 opozarjal na množične kršitve pravic. Marca leta 1994 je takratnemu predsedniku vlade Janezu Drnovšku poslal dopis, v katerem ga je opozoril, da je za počasnim in ne dobronamernim reševanjem zadev nekaterih prebivalcev Slovenije morda vendarle skrita politika, katere končni cilj je, »da bi se nekateri ljudje 'prostovoljno' izselili iz Slovenije« in da bi se tako Slovenija »znebila tako imenovanih Neslovencev«.

Predsednik omenjenega Sveta in profesor prava Ljubo Bavcon pa je v pogovoru za Mladino 22. novembra leta 1994 dejal naslednje:

»O neučinkovitosti prizadevanj Sveta za varstvo človekovih pravic in svoboščin v zadnjem letu, dveh, zgovorno priča Poročilo o kršitvah človekovih pravic, ki ga je podpisala ga. Neva Miklavčič Predan v vlogi Helsinškega monitorja. V tem poročilu navaja natanko tiste pojave, na katere je Svet nenehno javno in diskretno opozarjal pristojne državne organe, nazadnje predsednika vlade letos spomladi. Kljub zatrdilom predsednika, da se bo politika državnih organov v odnosu do Neslovencev spremenila, se v resnici ni nič spremenilo. Nič pa se ni spremenilo zato, ker se je v Slovenijo priplazil strup nacionalne in politične nestrpnosti, sovraštva in fundamentalizma. Ta strup že lep čas razpihujejo nekateri 'totalitarni demokrati' v vodstvih nekaterih političnih strank, ki jim zvesto sekundira 'četica novinarjev' in nekaj tako imenovanih razumnikov. To je ustvarilo vzdušje strahu med državnimi uradniki, ki si ne upajo izdati pozitivne, upravne ali sodne odločbe, predvsem če gre za Neslovenca ali za sumljivega Slovenca. Medtem ko je imel Svet pred prodorom nestrpnosti in sovraštva v prizadevanjih za uveljavitev človekovih pravic polno podporo vse tako imenovane civilne družbe, katoliške cerkve, razumnikov in novinarjev, smo nekateri, žal redki posamezniki, ki nam gre za človekove pravice, ne pa za oblast in za ideološko dominacijo, ostali sami in popolnoma nemočni.«²⁰

Proti množičnemu kršenju pravic sta nastopili tudi Spomenka Hribar in Mateja Kožuh Novak. Spomenka Hribar je v pogovoru za Mladino kritizirala »politiko vsesplošnega zavračanja pravice do vstopa v državo nekdanjim oficirjem, ki imajo družine v Sloveniji«:

»Mislim, da ljudem domovine ne smemo jemati. Nekako tako je zvenelo tudi pismo, ki ga je vašemu uredništvu poslala dr. Mateja Kožuh Novak, in mislim, da je s tem storila pomembno in človekoljubno dejanje. Le česa so krivi otroci, ki so na ta način ostali brez očetov? To se v Sloveniji ne bi smelo dogajati.«²¹

Noči dolgih radirk

Kako so bile tako množične kršitve človekovih pravic v Sloveniji sploh mogoče? Je tako obsežno policijsko operacijo brisanja stalnih prebivalcev iz registra res lahko izvedel le policijski in upravni aparat? Kakšen je pomen podpore tihe večine in molka večine medijev? Zakaj so se številni »razumniki« v prvih letih po osamosvojitvi odpovedali odkrivanju in analizi fenomena množičnih kršitev pravic?

Ameriški zgodovinar Daniel Goldhagen je nemško in svetovno javnost šokiral z raziskavo »Hitlerjevi prostovoljni krvniki«, v kateri je dokazal, da so bile velike množice Nemcev pomagači

in prostovoljni izvajalci nacističnih zločinov. Tudi množičen izbris stalnih prebivalcev Slovenije iz državnih registrov ne bi bil mogoč brez poslušnega birokratskega stroja, podmazanega s komaj prikritim nacionalizmom.

Leta 1934 je Herman Göring v ZDA objavil članek, v katerem je zapisal, da nacionalsocialisti »sovražnikom naroda odvzemajo pravico do zakonite obrambe« zato, ker so nacisti »zavestno proti lažni blagosti in lažnemu humanizmu« ter nimajo »nobenega razumevanja za razne odvetniške izmišljotine in pravna pleteničenja«. Kmalu zatem je sledila Noč dolgih nožev. Vrhunski nemški pravnik Carl Schmitt je brutalno ubijanje Hitlerjevih političnih nasprotnikov poskusil opravičiti v članku z naslovom »Führer ščiti pravo«. Sodni procesi proti »notranjim sovražnikom« so se preselili na Narodno in Specialno sodišče, kjer so od leta 1935 sodili na podlagi »zdravega narodovega občutka«. Nacistični pravnik Hans Frank je razglasil, da »ni nikakršne neodvisnosti zakonov proti nacionalsocializmu«, Himlerjev gestapovski pomočnik Werner Best pa je pojasnil, da »policija, vse dokler izvršuje voljo ljudstva, deluje zakonito«. Volja ljudstva pa je bila plebiscitarno potrjena.

Strahovlada se lahko začne povsem nedolžno, z velikimi besedami o demokraciji in volji ljudstva, konča pa s teptanjem temeljnih človekovih pravic. Najprej pravic osovražanih posameznikov in manjšin, nazadnje pa še vseh tistih, ki si upajo drugače misliti. V Sloveniji je bilo še posebej v tednih pred referendumom o »tehničnem zakonu« izbrisanih objavljenih več komentarjev o tem, da so primerjave dogajanja v Sloveniji s časom nacionalsocializma nadvse neutemeljene. Res je, da v Sloveniji ni nedemokratične diktature, toda vzporednice, ki kažejo na poskuse spodkopavanja pravne države, so še kako utemeljene.

Na to nas opozarja prav izjava Slavka Debelaka, da so na MNZ pač zgolj spoštovali zakon in javni interes (glej zgoraj). Ta drža ni bistveno drugačna od citirane izjave Wernerja Besta o policiji, ki deluje »zakonito«, vse dokler izvršuje »voljo vodstva«. Ta javni interes oziroma volja ljudstva se je odrazila tudi v izjavi predsednice komisije za peticije Irene Oman v odgovoru razdruženim družinam novembra 1993, ki so bile posledica izgnanih družinskih članov. Zapisala je, da se komisija »strinja s pojasnilom Ministrstva za notranje zadeve« ter zato izbrisane in izgnane iz Slovenije, ki so želeli nazaj k svojim družinam, opozarja »na še vedno obstoječo možnost skupnega bivanja družine na ozemlju druge republike«. Na podoben način je Bavčarjev naslednik, notranji minister Ivo Bizjak, v enem od dopisov zapisal, da je Slovenija pred izbrisane, ki so v Sloveniji pustili družine »na nevsiljiv način postavila možnost, da se odločijo, ali zapustijo državo in s tem družino ali ne«.

Oktober 1994 je poslansko vprašanje glede ločenih družin v Državnem zboru znova postavila tedanja poslanka in nekdanja ljubljanska županja Danica Simšič. V odgovoru, ki ga je podpisala ministrica za delo, družino in socialne zadeve Rina Klinar, je zapisano, da Zakon o nadzoru državne meje v 22. členu daje pooblastilo mejni policiji, da »sme iz razlogov javnega reda prepovedati ali zavrniti vstop tujca v državo«. Ministrica Klinar je trdila, da gre za »izvirno pravico države«, ki lahko »suvereno odloča, koga pustiti v državo in koga ne«, ter da lahko izbrisane policija na mejnih prehodih »zavrača z ustno določbo, na katero imajo možnost pritožbe«.

Po drugi odločbi Ustavnega sodišča (2003) se je v Sloveniji večje število uglednih posameznikov začelo javno in brez sramu zavzemati za kršitev človekovih pravic in diskriminacijo izbrisanih. V pisani fronti zagovornikov diskriminacije je bilo pred referendumom o »tehničnem zakonu« mogoče najti zelo različne osebe, od Andreja Štera (nekdanjega notranjega ministra), Tadeja Labernika (nekdanjega novinarja in veleposlanika v BiH), Boruta Trekmanna (Ruplove desne roke na slovenskem zunanjem ministrstvu), do kulturnikov, kot sta denimo Polde Bibič

ter nekdanji član predsedstva Slovenije Matjaž Kmecl. Med zagovorniki diskriminacije je bil tudi Viktor Blažič, s čimer je dokazal, da se lahko tudi žrtev kršitev človekovih pravic presenetljivo hitro prelevi v zagovornika kršitev pravic.

Argumenti te pisane skupine so bili različni, vendar enako neutemeljeni. Izbrisani po mnenju enih menda sploh ne obstajajo, drugi so opozarjali na nujno varovanje nacionalnega interesa, tretji so poudarjali, da bo popraviljanje veliko »koštalo«. Z navidezno bolj strokovnim pedigrejem se ponašajo predvsem argumenti Slavka Debelaka, nekdanjega podsekretarja na Ministrstvu za notranje zadeve, in nekdanjega notranjega ministra Andreja Štera, ki sta oba tudi neposredno odgovorna za nastanek tega problema. Debelak je, recimo, trdil, da bi, če bi vse prebivalce Slovenije, ki si niso pridobili državljanstva, »pustili v registru stalnega prebivalstva in bi avtomatično postali tujci«, s tem avtomatično »kršili temeljno načelo, ki velja v statusnem pravu, to je načelo prostovoljnosti«. V nasprotju s tem pa so strokovnjaki Sveta Evrope na posvetih, ki so bili organizirani skupaj z Ministrstvom za notranje zadeve v času mandata Slavka Debelaka, kot najbolj liberalen model državljanskih politik navajali primer po propadu Avstro-Ogrske, ko so nova državljanstva »neprostovoljno« dobili vsi s stalnim prebivališčem, brez posebnih prošenj. Slovenija je izbrala drugačen model, zagotovo bolj restriktiven, z vsemi slabimi posledicami ter v nasprotju z Izjavo o dobrih namenih.

Tudi iz mednarodnih pravnih norm namreč izhaja, da nenadne spremembe na področju pravic posameznikov in posameznic, ki bi bile v sukcesijskem procesu izvedene brez sodelovanja prizadetih in bi onemogočile »predvidljiva in na zakonu zasnovana pravna pričakovanja in gotovosti«, niso dovoljene. Povedano drugače: že iz temeljnih načel pravne varnosti in pravne države je povsem jasno, da je vsak, ki si je v svojem življenju zakonito pridobil stalno bivanje, osebne dokumente, vozniško dovoljenje ali pa na primer lastnino v Sloveniji, tudi po osamosvojitvi Slovenije imel vso pravico pričakovati, da te njegove pravice – ne glede na to, ali si bo izbral status državljana ali tujca – ne bodo enostransko odpravljene. V Sloveniji se je, po krivdi tistih, ki niso delovali v skladu z načeli pravne države, pač pa so se prepustili valu ksenofobičnega nacionalizma in sovraštva do nekdanjih »južnih bratov«, kljub pravočasnim opozorilom o nezakovitosti takšnega početja zgodilo prav to.